

نگارش پایه دهم

نقدی بر کتاب

اسماعیل رحیمزاده آوانسر

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی و مدرس دانشگاه و

چکیده

مقاله حاضر با هدف نقد و بررسی کتاب «نگارش پایه دهم» به رشته تحریر درآمده است. نگارنده سعی کرده است در بخش اول ضعف‌های انشانویسی دانش‌آموزان را بررسی کند و سپس به بررسی نقشه ظاهری و باطنی نگارش دهم بپردازد.

کلیدواژه‌ها: نگارش، ضعف نوشتن، ضعف‌ها و قوت‌ها، نقشه ظاهری و باطنی نگارش دهم

مقدمه

نوشتن شکل پیچیده زبان است. بین قدرت نوشتن و توانایی خواندن و درک مطلب رابطه مستقیمی وجود دارد. پس، دانش‌آموز زمانی می‌تواند به خوبی از عهده این مهارت برآید که در ارکان دیگر زبان توانایی لازم را کسب کرده باشد. مهارت در نوشتن مستلزم داشتن اطلاعات مقدماتی و توانایی تبادل افکار و اندیشه‌هاست. از طرفی، یکی از اهداف اساسی درس انشا در مدارس تقویت قوه استدلال و تفکر و دقت دانش‌آموزان و وادار کردن آن‌ها به درست دیدن و درست شنیدن و سپس دیده و شنیده خود را به طرز ساده و روشن بیان کردن و نوشتن است که این کار از جمله‌سازی ساده شروع می‌شود و تا نوشتن مقاله در یک موضوع و کسب مهارت در نگارش پیش می‌رود. همه می‌دانیم که یکی از دروس محوری

نوشتن توصیفی، واقعه‌نگاری، خاطره‌نویسی و نامه‌نگاری شخصی (در دوره ابتدایی) و گزارش‌نویسی، زندگی‌نامه‌نویسی (بیوگرافی) سفرنامه‌نویسی، نوشتن نامه‌های اداری و قراردادهای (در دوره متوسطه) (زندگی، ۱۳۸۵: ۱۶۰).

«برای اینکه دانش‌آموزی بتواند انشا بنویسد، نخست باید «اندیشه‌ای» یعنی حرفی برای گفتن داشته باشد. «انگیزه‌ای» و نیازی هم باید در کار باشد و بخواهد اندیشه‌اش را با دیگری در میان بگذارد.

سرانجام، باید بداند «چگونه» آن اندیشه را روی کاغذ بیاورد تا دیگری با خواندن آن، «همان» را دریابد که او می‌اندیشیده است. انشا چیزی جز بازگویی اندیشه‌ها و احساسات و عواطف و آفریدن اثری نو نیست» (آیین نگارش و روش آموزش انشا: ۳۰).

مشکلات نوشتن فعال (انشا)

۱. ضعف در جهان‌شناسی و شناخت جامعه: برخی از دانش‌آموزان از مفاهیم، واقعیت‌ها، طبیعت، انسان و ارتباط این مسائل با هم شناخت کافی ندارند. همچنین، سوابق تجربی آنان در زمینه‌های مختلف ناکافی یا بسیار محدود است؛ مثلاً کودکی که تجربه لازم را در مورد سفر و مسافرت ندارد، هرگز نخواهد توانست در

زبان و ادبیات فارسی همین درس نگارش است که نقش عمده‌ای در زندگی فراگیرندگان دارد. این مقاله سعی دارد در حد توان، به نقد و بررسی کتاب تازه تألیف «نگارش دهم» با توجه به ساختار و اهداف انشا و نگارش در دوره متوسطه دوم بپردازد.

انشا

«انشا در لغت به معنی ایجاد، پرورش، ابداع و خلق کردن است و آنچه امروزه فن انشا نامیده می‌شود، از نخستین معنای آن، ایجاد، گرفته شده است؛ یعنی انشا به معنی ایجاد کلام و سخن و نگارش آن است و معادل فارسی انشا «دبیری» است که به معنی منشیگری و کتابت می‌باشد و دبیری فنی است که انسان به وسیله آن می‌تواند خواسته‌های خود را روی کاغذ بیاورد» (آیین نگارش و روش آموزش انشا، ۱۳۶۹: ۳۰).

انشا و نگارش مرحله نگارش فعال (خلاق) است که خود هدف غایی آموزش مهارت نوشتن می‌باشد. همه مراحل قبلی نوشتن، یعنی رونویسی، کلمه‌سازی، جمله‌سازی و املا، در واقع مقدماتی هستند که دانش‌آموزان را آماده نگارش خلاق می‌کنند.

در برنامه‌ریزی آموزشی، نقش انشا این است که فرصت‌های لازم را برای دانش‌آموزان جهت یادگیری مهارت‌های متنوع نوشتن فعال فراهم می‌کند؛ مانند

این زمینه انشای مطلوبی بنویسد. به همین دلیل، به کارگیری روش آموزش تجربه‌زبانی برای آموزش درس انشا به این افراد مطلوب‌ترین شیوه کار است. ترتیب دادن گردش‌های علمی و نمایش فیلم نیز برای افزایش دانش برون‌زبانی دانش‌آموزان ثمربخش است.

۲. ضعف در سازماندهی افکار خویش: برخی از دانش‌آموزان قادر نیستند افکار و پیام‌های خود را به‌طور صحیح طبقه‌بندی کنند. مطالبی که این کودکان روی کاغذ می‌آورند دچار تشتت است و جمله‌ها و بند (پاراگراف)های انشای آنان نیز در هم و مغشوش به‌نظر می‌رسد. تمرین انفرادی ویژه با این دانش‌آموزان یکی از چاره‌های اساسی رفع این مشکل است.

۳. ضعف در تبدیل افکار خود به زبان مکتوب: بعضی از دانش‌آموزان با وجود شناخت، تجربه کافی از موضوع انشا و همچنین توانایی لازم برای سازماندهی افکار خود، نمی‌توانند هنگام انشانویسی عناصر و قواعد مناسب زبان نوشتاری را به‌کار ببرند. واژگان ناکافی و خطاهای دستوری و ویرایشی را می‌توان از علل این ناتوانی دانست.

واژگان ناکافی: دسته‌ای از دانش‌آموزان به‌علت ضعف در درس فارسی و همچنین نداشتن مطالعات غیردرسی، ذخیره واژگانی محدودی دارند. حتی گروهی از آنان ممکن است واژگان گفتاری و شنیداری مناسبی داشته باشند ولی واژگان خواندنی و نوشتاری آنان نسبت به سطح تحصیلاتشان اندک باشد؛ به همین دلیل، در نوشتن انشا نمی‌توانند ابزار لازم یعنی کلمات را به‌استخدام درآورند. با معرفی نشریات ویژه کودکان و نوجوانان و کتاب‌های مفید به این‌گونه دانش‌آموزان می‌توان ذخایر واژگانی آنان را تقویت کرد.

خطاهای دستوری: برخی از دانش‌آموزان هنگام نگارش انشا جمله‌هایی ناقص یا حاوی افعال نامناسب و مواردی از این قبیل می‌نویسند. این‌گونه خطاها به ضعف آموزشی آنان مربوط است و از رعایت نکردن نکات دستوری ناشی می‌شود. مهم‌ترین خطاهای دستوری در

نوشتن عبارت‌اند از:

۱. حذف کلمات لازم؛
  ۲. افزودن کلمات غیرضروری؛
  ۳. رعایت نکردن تطابق فعل و فاعل؛
  ۴. رعایت نکردن زمان جمله؛
  ۵. ناهماهنگی زمان جمله‌ها در متن.
- دادن تمرین‌های متنوع و متناسب با ضعف‌های هر دانش‌آموز تا حد زیادی این مشکل را برطرف می‌سازد.

خطاهای ویرایشی: «دسته‌ای از دانش‌آموزان به دلیل آموزش‌های ناکافی قادر نیستند مسائل فنی زبان نوشتاری را به‌خوبی رعایت کنند؛ مسائلی همچون نقطه‌گذاری نشانه‌های سجاوندی (نقطه،

یکی از معایب آموزش انشا در کشور ما این است که انشا را درسی احساسی و عاطفی تلقی می‌کنیم و بیشتر با تخیل مرتبط می‌سازیم و آن را وسیله‌ای ارتباطی نمی‌دانیم که در خدمت اطلاع‌رسانی است

علامت پرسش و...) و رسم‌الخط صحیح. گاهی دانش‌آموزان این نشانه‌ها را اصلاً به‌کار نمی‌برند و گاهی آن‌ها را به غلط و جابه‌جا به‌کار می‌گیرند» (زند، ۱۳۸۵: ۲۳۰ - ۲۲۹).

یکی از معایب آموزش انشا در کشور ما این است که انشا را درسی احساسی و عاطفی تلقی می‌کنیم و بیشتر با تخیل مرتبط می‌سازیم و آن را وسیله‌ای ارتباطی نمی‌دانیم که در خدمت اطلاع‌رسانی است و این تصور در ذهن ما نقش بسته که کسی که انشاهای آکنده از صنایع ادبی و شعر بنویسد بهتر است؛ در صورتی که این یک درس فنی است و باید تجلی‌گاه مفاهیم و معلومات بشری باشد. مشکل دیگر این است که ما برای انشا مرزبندی مشخصی نداریم؛ مثلاً معلوم نیست این درس را در

هر یک از دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه در چه سطحی باید بخوانیم. برنامه درسی انشا برای بیشتر دبیران ما و همچنین بچه‌ها مبهم است و برای این درس اهداف رفتاری تعریف نشده است و میزان پیشرفت آن را به‌عهده معلم مربوطه گذاشته‌اند.

چگونگی پوشش دادن خطاهای یادشده در کتاب نگارش دهم

۱. متن‌های آغازین هر درس کتاب برای تقویت گنجینه واژگانی دانش‌آموزان چندان کافی به‌نظر نمی‌آیند اما از نظر آموزشی خوب و کافی هستند؛ به‌خصوص با انتخاب عناوین مناسب مثل: پرورش موضوع، عینک نوشتن و نیز بیان مطالب آموزشی به شکل ساده و اغلب، داستان روایی.

این در حالی است که در دوره اول متوسطه، دانش‌آموزان با ساختار نوشتن و انشا آشنا شده‌اند و در این دوره، بایستی ضمن آموختن انواع نوشته - که مد نظر مؤلفان محترم بوده است - از نظر توانایی نویسندگی و تقویت گنجینه واژگانی نیز ارتقا یابند.

۲. بخش «هنجار نوشتار» که همان «درست‌نویسی» متوسطه اول است و با هدف جبران خطاهای عمدتاً نگارشی و دستوری تدوین شده‌اند، به سبب قرار گرفتن در زنجیره تنوع فعالیت‌ها و ناکافی بودن اطلاعات لازم، آن‌چنان که مدنظر مؤلفان محترم است، هدف مورد نظر را پوشش نمی‌دهد.

در این بخش به بررسی هنجارهای نوشتاری این کتاب می‌پردازیم:

- در درس اول استفاده از جمله‌های کوتاه را آورده که در عین ملموس و قابل فهم بودن، ارتباطش با درس مربوطه مشخص نیست؛ یعنی درس محمل این موضوع است یا موضوع محمل درس؟

- در درس دوم، توجه به ارتباط معنایی یا همان به‌گزینی واژه را آورده که با توجه به تمرین کم و کلی بودن موضوع در امر یادگیری دچار مشکل است.

- در درس سوم، انتخاب واژه مناسب

را به دلایل خوش‌آهنگی و ظاهر زیبا آورده است که بهتر بود با درس قبلی یک‌جا و با توضیحات کافی می‌آورد.

- در درس چهارم، **توجه به فضای حاکم بر متن در انتخاب واژه** را با متنی از دکتر شریعتی آورده که کلی و سنگین است؛ آنچنان که در برخی کلاس‌ها جا نمی‌افتد.

- در درس پنجم، **انسجام متن** را به‌صورت کلی آورده است که بهتر بود ارتباط عمودی و افقی نوشته را می‌آورد.

- در درس ششم، از ابزارهای انسجام متن «**و، هم نیز و به علاوه**» را آورده است که نقش افزایشی دارند.

- در درس هفتم، کلمه‌های «**اما، ولی، اگرچه...ولی، با وجود این و...**» را به‌عنوان نشانه‌های تقابلی آورده است.

- در درس هشتم، کلمه‌های «**زیرا، چون، به همین سبب، از آنجا که و بنابراین**» را به‌عنوان نشانه‌های سببی آورده است.

با نگاهی اجمالی درمی‌یابیم که موضوعات درس‌های دوم، سوم و چهارم تقریباً مشابه‌اند. از طرفی، بهتر بود این هنجارها در یک درس مستقل آموزش داده می‌شد یا اگر بنا بود به این شکل باشد، برای تکوین این موضوعات بهتر بود تمرین مستقلی داده می‌شد.

۳. دروس این کتاب‌ها با فصول کتاب‌های فارسی مطابقت ندارند؛ این امر باعث ایجاد شکاف بین مهارت‌های خوانداری و نوشتاری و به تبع آن، تقویت مفاهیم ذهنی دانش‌آموزان شده است.

اجزای انشا

۱. موضوع انشا

معمولاً از دانش‌آموزان می‌خواهیم که در مورد موضوعی که ما معین می‌کنیم، انشایی بنویسند اما آنچه در این میان مهم به نظر می‌رسد این است که ما ویژگی‌های فراگیرندگان را بشناسیم و سپس براساس همین ویژگی‌ها موضوع انشا را طرح کنیم.

به‌اعتقاد روان‌شناسان به‌خصوص ژان پیاژه،

نوجوان از لحاظ رشد در مرحله‌ای قرار دارد که می‌تواند در غیاب اشیا و پدیده‌ها به تجسم و تخیل درباره آن‌ها بپردازد. در حالی که تفکر او در دوره ابتدایی، تفکر انضمامی بود؛ یعنی به‌طور عینی همراه با خود اشیا به تفکر می‌پرداخت اما نوجوان قادر به تفکر انتزاعی است (نگارش ۱، ۱۳۹۵).

اگر دانش‌آموز درباره موضوع انشایی که برای او تعیین می‌کنیم تجربه و حرفی برای گفتن نداشته باشد، شک نیست که به نوشتن «وادار» شده است نه «برانگیخته». لذا قبل از آنکه از دانش‌آموزان بخواهیم مطلب بنویسند، باید مطمئن شویم که در خواندن و درک مطلب از روی نوشته مشکلی ندارند و قادرند با خواندن متن، مقصود و منظور نویسنده آن را به‌خوبی دریابند.

اگر دانش‌آموز را در گزینش موضوع مشارکت دهیم، رغبت، دانش، تجربه و توانایی او را اساس کار بدانیم، فهرستی از کتاب‌ها و نوشته‌هایی که می‌تواند از آن‌ها در زمینه موضوع انشا بهره بگیرد، در اختیارش قرار دهیم، به او این آزادی را بدهیم که از افراد مطلع درباره موضوع پرس‌وجو کند، او را به مشاهده و مصاحبه و گزارش‌نویسی برانگیزیم و در کنار این‌ها امانت‌داری در استفاده از منابع را هم به وی یاد بدهیم، هم اندوخته‌های ذهنی او را گسترش داده‌ایم و هم او را به نوشتن انشای برانگیخته‌ایم.

برخی از همکاران موضوع‌های انشا را به دو گروه «توصیفی» و «توضیحی» تقسیم می‌کنند. نوشته‌ای را توصیفی می‌دانند که در آن اساس کار نویسنده بر مشاهده و تجربه باشد. در این‌گونه نوشته‌ها نویسنده با روش علمی هر چیز را همان‌طور که هست وصف می‌کند؛ نه آن‌گونه که باید باشد.

در نوشته‌های توضیحی، اساس کار نویسنده بر استدلال و قیاس و استنتاج و وجدان اخلاقی است. در این‌گونه نوشته‌ها، نویسنده هر چیز را همان‌گونه که باید باشد یا شایسته است دگرگون شود، بیان می‌کند و به سود و زیان و نیکی و بدی

اثرش و تأثیر اجتماعی آن در خواننده توجه دارد و سعی می‌کند آن برای جامعه سودمند باشد.

با توجه به تجربه اندک نوجوانان، به‌خصوص در دوره متوسطه اول، که سود و زیان جامعه برای آنان معنا و مفهومی دیگر دارد و اغلب از نوشتن در این زمینه باز می‌مانند و یا دچار گمراهی می‌شوند، بهتر است از دوره ابتدایی (تا نوجوانی) موضوع‌ها توصیفی و عینی باشند؛ مثل: «کلاس ما»، «شهر ما»، «خانه من» (انزلی، ۱۳۷۸) و... اما در دوره متوسطه با توجه به تجربه دانش‌آموزان، می‌توان موضوع‌های ذهنی مثل «نیوکوکاری»، «احساس و بخشش»، و «تأثیر وسایل ارتباط جمعی در زندگی» را نیز مطرح کرد.

نکته جالب توجه دیگر این است که معمولاً همه همکاران در سر جلسه امتحان انشا با این سؤال بچه‌ها مواجه می‌شوند که «آقا یا خانم چند سطر بنویسیم» آیا از خود پرسیده‌ایم که چرا این را می‌پرسند؟ برای نوشتن یک انشای کامل تمرکز حواس به منظور تفکر منطقی جهت آماده‌سازی یک طرح منظم ذهنی در اندیشه، ضرورت اساسی دارد. اگر به این نکته عمیق بنگریم، متوجه می‌شویم که ما یک چارچوب و طرح منسجم و چگونگی طراحی آن را به دانش‌آموز یاد نداده‌ایم تا آغاز و پایان انشا را در ذهن خود به همراه زوایای مختلفش تصویر کند و نقطه آغاز و پایان انشا را با آغاز سخن و پایان کامل مطالب قرین سازد نه با تعداد سطر. در این میان، آموزش طرح انشا اهمیتی دوچندان پیدا می‌کند.

موضوع انشا در کتاب «نگارش ۱»

پایه دهم

الف. از لحاظ موضوعات نوشتاری کتاب انسجام مطلوبی در مقایسه با مهارت‌های نوشتاری دوره متوسطه اول دیده می‌شود. در کتاب موردنظر توجه کافی به موضوعات داده شده، از نظر رشد ذهنی دانش‌آموزان شده است. (سیر موضوعی از توصیفی به توضیحی در متوسطه اول و ادامه آن در این کتاب) تا جایی که در مهارت‌های نوشتاری هفتم، هفت درس

کتاب به موضوعات توصیفی پرداخته‌اند که با هوش انضمامی بچه‌ها سازگاری دارد. از درس هشتم پایه هفتم و در هشت درس پایه هشتم به موضوعات توضیحی و تخیلی پرداخته و سپس در مهارت‌های نوشتاری نهم موضوعات ذهنی داده شده و در این کتاب به شرح زیر به پرورش و پر بار کردن موضوعات پرداخته است.

- در درس اول «**بارش مغزی**، **اگر نویسی و گزین گفته‌ها**» را تحت عنوان پرورش موضوع مطرح کرده‌اند.

- در درس دوم «**نوشته‌های عینی و ذهنی را با عنوان عینک نوشتن**» مطرح کرده‌اند.

- در درس سوم «**مراحل نوشته‌های عینی**» آمده است.

- در درس چهارم «**نوشته‌های گزارش گونه**» آمده است.

- در درس پنجم «**نوشته ذهنی (۱)**، **جانشین سازی**» مطرح شده است.

- در درس ششم «**نوشته ذهنی (۲)**، **سنجش و مقایسه**» را آورده‌اند.

- در درس هفتم «**نوشته ذهنی (۳)**، **ناسازی معنایی یا تضاد مفاهیم**» آمده است.

- در درس هشتم «**نوشته‌های داستان گونه**» را آورده‌اند. ارتباط و انسجام دروس، کاربردی و تخصصی بودن، و در مسیر زندگی جوانان قرار داشتن سه ویژگی عمده موضوعات این کتاب است.

ب. این موضوعات باتوجه به کاربردی بودنشان حالت روان‌شناختی دارند و مطلوب هستند. اما تطابق نداشتن با فصول فارسی (۱) از ضعف‌های عمده این بحث به نظر می‌آید. این امر باعث شده است که دانش‌آموزان مناطق دو زبانه که گنجینه واژگانی کافی ندارند، از آفرینش واژه‌های جدید ناتوان شوند. نکته دیگری که به این بحث مربوط می‌شود، این است که در هیچ کدام از درس‌ها موضوع انشایی ندادند. بهتر بود برای راهنمایی دانش‌آموزان این پایه، برخی موضوعات به عنوان «**موضوع پیشنهادی**» داده می‌شد.

پ. قوت دیگر این کتاب‌ها این است که

موضوعات انشا را براساس پایه تحصیلی طبقه‌بندی کرده است. در حالی که این مورد یکی از ضعف‌های اساسی درس انشا بوده است؛ مثلاً گزارش نویسی و داستان نویسی با سن و نیاز دانش‌آموزان این پایه کاملاً سازگار است.

طرح انشا

طرح انشا عبارت است از چهار چوبه‌ای کلی و منظم شامل قسمت‌های مختلف و مهم موضوع انشا، هدف از تنظیم طرح انشا دادن نظم و انسجام به انشا و ایجاد ارتباط و هماهنگی میان مطالب، پخته و منطقی کردن قسمت‌های مختلف و در نهایت «نوشتن» به صورتی «کامل و روان»

معلم می‌تواند با بررسی انشای دانش‌آموزان، جملات کوتاه و پر معنی آن‌ها را به عنوان نکات برجسته انشای آن‌ها مطرح کند؛ به گونه‌ای که الگویی مناسب برای سایر دانش‌آموزان باشد

است (آیین نگارش و روش آموزش انشا، ۱۳۶۹: ۳۶).

برای تهیه یک طرح خوب، نکات زیر را به دانش‌آموزان یادآور می‌شویم:

۱. تفکر، ۲. تهیه منابع برای مطالعه، ۳. مطالعه، ۴. تنظیم طرح.
- نمونه‌ای از طرح انشا برای دوره راهنمایی؛ موضوع: شهر خود را توصیف کنید
۱. مقدمه - معرفی
۲. شرح وضعیت جغرافیایی
۳. آثار تاریخی و فرهنگی
۴. مکان‌های تفریحی، آموزشی و مذهبی
- و...
۵. شرح کمبودها و نواقص
۶. نتیجه‌گیری.

طرح انشا در کتاب نگارش (۱) پایه دهم

رعایت طرح انشا یا همان طبقه‌بندی ذهن به عنوان بحث مهم در امر دیالگرم ظاهری نوشته در این کتاب به نوعی مغفول مانده است. شاید نظر مؤلفان محترم این باشد که این موضوع را دانش‌آموزان در دوره متوسطه اول خوانده‌اند اما نباید از کنار آن به راحتی رد می‌شدند؛ چون طرح در ارتباط عمودی نوشته نیز نقش مهمی برعهده دارد.

جایگاه «رعایت طبقه‌بندی ذهن» در سنجه‌های ارزیابی خالی است.

مقدمه

این بخش به عنوان آغاز گفتار یا انشا، اول باید ذهن خواننده یا شنونده را برای ورود به متن آماده کند. دوم، آن چنان انفعال و کوششی ایجاد کند که لازمه توجه و دقت به انشاست. سوم، در بردارنده نکات اصلی و برجسته متن و نمایانگر خط حاکم بر آن باشد. به هر صورت، باید جالب نظر و توجه باشد؛ به طوری که حتی بی دانستن موضوع، خواننده یا شنونده بتواند آن را حدس بزند. در واقع، مقدمه پلی است فنی و عاطفی، میان حوزه‌های موضوع و متن (ماحوزی، ۱۳۸۳: ۱۴۹).

به نظر می‌رسد در این کتاب این مهم نیز مثل طبقه‌بندی ذهن، مغفول مانده است که در قسمت سنجه‌های ارزیابی باید گنجانده شود تا مروری بر دوره اول متوسطه هم باشد.

متن

متن مهم‌ترین بخش انشاست؛ زیرا شامل بررسی و تحلیل جنبه‌های مختلف موضوع و ارائه دلایل و تبیین‌هایی است که در شرح و توضیح موضوع می‌آید. در نوشتن متن باید به چند نکته اساسی توجه کنیم:

الف. ساده نویسی: مقصود از ساده نویسی این نیست که جملات را کودکانه و بی‌پیرایه بنویسیم بلکه مقصود این است که از کاربرد کلمات نامأنوس و جملات مبهم و طولانی خودداری کنیم. نوشتن در عین سادگی، باید از استحکام و ذوق هنری و زیبایی برخوردار باشد (معینیان، ۱۳۸۰: ۴-۳).

ساده‌نویسی بیش از آنکه مربوط به لفظ باشد، مربوط به معنی و مفهوم است؛ یعنی باید مضامین نوشته‌های ما طوری ماهرانه و با لطف و دقت ترتیب یابد که قابل فهم باشد (وزین پور، ۱۳۴۹: ۵۹).

معلم انشایا برای تحقق این هدف، باید فرق زبان و ادبیات فارسی را در عین درهم‌تنیدگی‌شان در طول دروس فارسی و قالب‌های زیبایی ادبی بیان کند و دانش‌آموزان را به گونه‌ای برانگیزد که ادبی بنویسند.

ب. جملات کوتاه: معمولاً ۹۰ درصد مردم جمله‌هایی را که از ۸ کلمه ترکیب یافته‌اند، با یک بار خواندن متوجه می‌شوند. معلم می‌تواند با بررسی انشای دانش‌آموزان، جملات کوتاه و پرمعنی آن‌ها را به‌عنوان نکات برجسته انشای آن‌ها مطرح کند؛ به‌گونه‌ای که الگویی مناسب برای سایر دانش‌آموزان باشد. در این کتاب‌ها ساختار نوشته‌ها براساس ساده و سالم‌نویسی است.

ج. انتخاب بهترین واژه: به دو دسته از کلمه‌های مترادف زیر توجه می‌کنیم: پایان، آخر، انتها، ته مو، گیسو، زلف، طره در این کتاب‌ها به این مهم توجه شده اما لازم است معلمان محترم نیز در تدریس خود به آن توجه کنند.

د. استفاده از بند یا پاراگراف: پاراگراف یا بند عبارت است از جمله یا مجموعه جمله‌هایی که فکری واحد را بیان کند. هر نوشته به بندها یا فکرهایی تقسیم می‌شود. هر یک از این بندها جمله یا مجموعه جمله‌هایی است که بین آن‌ها ارتباط و هم‌بستگی لفظی و معنای وجود دارد و مجموعاً مطلب یا مفهومی کامل یا مستقل را می‌رساند (ماحوزی، ۱۳۸۳: ۱۴۹).

هر بند سه وظیفه عمده برعهده دارد: الف) جلب توجه خواننده به موضوع و فکر اصلی نوشته؛ ب) پرورش فکر اصلی نوشته به کمک

بندها (پاراگراف‌ها) برای جلوگیری از انحراف فکر خواننده و قطع علاقه او؛

(پ) اعلام نتیجه (همان: ۱۵۷). محتوای این کتاب‌ها به‌خاطر ساختاری که از نشر ادبی معاصر تبعیت می‌کنند و نیز ساختار دروس (تقسیم هر درس به سه بخش «تدریس، تشخیص، و تولید و داوری» و نیز اختصاص متن‌های آموزشی در این خصوص، توانسته است از عهده این مهم برآید.

نتیجه

نتیجه یعنی آنچه نویسنده پس از تحلیل، توضیح، استدلال و آوردن نمونه در رد یا اثبات موضوع به آن می‌رسد و معمولاً به‌صورت یک بند در پایان انشا می‌آید؛ مگر آنکه کمیت و کیفیت نتیجه و توالی و تناسب آن با متن، وجود بند یا بندهای دیگری را ایجاب کند. گاهی نتیجه انشا در مقدمه یا متن نهفته است. در این صورت، نیازی به تکرار و تشکل آن در پایان نیست (سرکشیکی و امیری، ۱۳۶۹: ۲۹ و ۳۰). مثل: هدف این نوشته بیان ویژگی‌های یک دانش‌آموز خوب در مدرسه است و می‌خواهد...

در مورد ترتیب باید بسیار دقت کرد. یک انشا و مقاله تفسیری باید هرچه به آخر نزدیک‌تر می‌شود، مطالب مهم‌تری را مورد بحث قرار دهد. در چنین مقاله‌ای آخرین قسمت باید مهم‌ترین، پرمعنی‌ترین، قوی‌ترین و جالب‌ترین قسمت باشد. به دلایل زیادی، نویسنده مایل است خواننده‌اش به این قسمت به‌عنوان مؤکدترین قسمت مقاله بنگرد. می‌توان مطالب این مقاله را امواجی پی‌درپی دانست که ارتفاع هر یک از آن‌ها از موج قبلی - از حیث اهمیت نه طول مطلب - بیشتر می‌شود. پایان مقاله باید طوری باشد که خواننده ناخودآگاه به سوی آن کشیده شود و چنان ختمی بدیهی و قانع‌کننده به‌نظرش برسد.

در این کتاب‌ها نتیجه و بند نتیجه به شکل مشخص نیامده است. شاید برنامه درسی کتاب چنین مسیری را انتخاب نکرده باشد اما همان‌طور که در بخش‌های قبلی

اشاره شد، لازم است حداقل در قسمت سنج‌های ارزیابی یکی از گزینه‌ها به این مهم اختصاص یابد تا ارتباط با پایه‌های قبلی برقرار باشد.

نقشه ظاهری کتاب نگارش (۱)

پایه دهم ساختار کلی کتاب

۱. شروع کتاب با ستایش و پایان آن با نیایش، ساختار کتاب‌های فارسی را در ذهن مخاطب و فراگیرنده تداعی می‌کند که نکته بارز روشی است و با عرف ادبی ما سازگاری دارد (نگارش بند آغازین ستایش و همگونی آن با نگارش انگیزش مناسبی برای فراگیری این درس ایجاد می‌کند).

۲. تقسیم درس‌ها به ۸ درس که از پرورش موضوع شروع و به نگارش‌های داستان‌گونه ختم می‌شود (سیر ذهنی از انضمامی به انتزاعی)، تطابق ساختاری این کتاب‌ها را با مراحل نوشتن - که از تفکر شروع و به بازبینی ختم می‌شود - بیان می‌کند. این امر پیش‌زمینه آموزش‌های سال‌های بعد فراگیرندگان است.

۳. طراحی جلد کتاب در قسمت اول و در ارتباط با موضوع کتاب جذابیت چندانی ندارد. آیا دانش‌آموز مثل ماهی به‌دنبال ذره‌های حروف و کلمات است؟ آیا بهتر نبود تکه کوچکی از داستانک‌های مختلف در جلوه‌ای از رنگ‌های گیرا می‌آمد تا تداعی‌کننده آموزش گونه‌های نوشتاری باشد؟

در این کتاب، هر درس به سه بخش به شرح زیر تقسیم شده است:

۱. متن درس:

به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده.

الف. مستقیم؛ ارائه اطلاعات از سوی دانای کل

ب. غیرمستقیم به کمک قالب‌هایی چون: داستان، خاطره و حسب حال.

۲. فعالیت‌های نگارشی:

الف. فعالیت شماره یک با هدف تقویت توانایی تشخیص طراحی شده است. این بخش انشای را از بحث ارزشیابی صرف سال‌های قبل در می‌آورد و آموزش را

به‌عنوان موضوع تازه به این بخش می‌افزاید. ب. فعالیت شماره دو با هدف پرورش توانایی نوشتن و تولید دانش آموزان طراحی شده است. در این بخش، نکته‌ای که لازم است گفته شود است که:

۱. موضوعات انشایی براساس پایه تحصیلی طبقه‌بندی شده‌اند و این یکی از نقاط قوت کتاب است.

۲. وقتی در مقدمه کتاب‌های قبلی هم به صراحت نوشته شده است که از دفتر استفاده کنید، گذاشتن جاهایی برای نوشتن در کتاب هیچ توجیهی ندارد و بین معلمان و دانش‌آموزان دو دستگی ایجاد می‌کند.

۳. ندادن موضوع انشا و اختیاری کردن آن یکی از ضعف‌های این قسمت است. برخی از دانش‌آموزان تجربه چندان در انتخاب عنوان برای نوشته ندارند؛ بنابراین، لازم بود حتی به‌عنوان پیشنهاد، چند موضوع به دانش‌آموزان داده می‌شد.

ج. فعالیت شماره سه با هدف تقویت توانایی بررسی متن، تحلیل و نقدنویسی طراحی شده است.

چند نکته درباره این فعالیت:

۱. این بخش قدرت نقد و تحلیل دانش‌آموزان را تقویت می‌کند و فضای بحث و تبادل نظر را پیش روی معلم و دانش‌آموزان قرار می‌دهد.

۲. نتیجه‌های داده شده اغلب درجه و معیار دارند و در دسترس‌اند. درهم‌تنیدگی آموزش و ارزیابی در این قسمت رعایت شده است.

۳. هنجار نوشتار: این بخش با هدف آموزش هنجارهای درست‌نویسی تدوین شده است اما در عمل این آموزش صورت نمی‌گیرد؛ چون:

این مطالب در عین مهم بودن در لابه‌لای مطالب دروس گم شده‌اند و تمرینی ندارند. برای رفع این نقص، لازم است درسی با عنوان «هنجارهای درست‌نویسی در درس انشا» تدوین شود. نکته بعدی اینکه برخی از عناوین، برخلاف رویه دروس فارسی، برگرفته از متن درس‌ها نیستند؛ یعنی متن سوار بر این موضوع‌ها نیست.

۴. شعرگردانی: با هدف‌های زیر تدوین

شده است:

- فراهم کردن فرصت تفکر
- شکل‌گیری نظام ذهن منطق زبان نوشتار (تثبیت در ذهن نویسنده متن)

- توانایی درک زیبایی اشعار
- شناخت دقیق ویژگی‌های زبان شعر
- پرورش توانایی نوشتن و رشد خلاقیت ذهن

- کمک به درک بهتر متن
- برقراری ارتباط ساده‌تر با محتوا (متن)
- فراهم کردن فرصت برای دست‌ورزی بیشتر فراگیرندگان در قلمرو نوشتن.

۵- حکایت‌نگاری: با هدف بازنویسی به زبان ساده مورد تأکید است. تنوع مطالب و آمیختگی با باورها و هنجارهای اجتماع بر لذت‌بخش بودن این بخش افزوده است.
۶. مثل‌نویسی: در مثل‌نویسی، بازآفرینی و گسترش دادن و افزودن شاخ و برگ به اصل نوشته مورد تأکید است.

برای تقویت بیان، زیبا نوشتن، افزایش قدرت سخنوری و نویسندگی مؤثر است. حکایت‌نگاری و مثل‌نویسی خلأ طنز کتاب را به‌خوبی پر کرده‌اند.

نتیجه‌گیری

آنچه در نوشته حاضر به‌عنوان نتیجه می‌توان بیان کرد به شرح زیر است:

۱. انگیزش و رهبری فکر دانش‌آموز مهم‌ترین نقش معلم در انشانویسی است.

۲. نقش معلم در ساعت انشا تسهیل‌کنندگی است نه انتقال‌دهندگی.

۳. رهبری دانش‌آموزان برای کشف بهترین الگوها و به چالش کشاندن آن‌ها دیگر نقش مهم معلم است.

۴. موضوعات نگارشی این کتاب متناسب با شرایط سنی فراگیرندگان و نیازهای روزمره آنان طراحی شده‌اند.

۵. موضوعات کتاب متناسب با ویژگی‌های شناختی، روانی، عاطفی و ... فراگیرندگان طراحی شده است.

۶. دانش‌آموزان با کتاب‌های تازه‌تألیف، مراحل انشانویسی را به‌طور عملی تجربه می‌کنند نه نظری.

۷. انشا در این کتاب‌ها دانش‌آموزان را به تفکر، خلاقیت، ابداع، نوع‌آوری، تعامل

سازنده با دیگران و... وا می‌دارد.

۸. فراگیرندگان انشا را به‌عنوان مهارتی کسب می‌کنند که در زندگی آینده‌شان تأثیر مستقیم دارد.

۹. با آموزش صحیح انشانویسی و انواع نوشته، عزت‌نفس دانش‌آموزان حفظ می‌شود.

۱۰. انشا باید به‌صورت تلفیقی با سایر دروس، به‌خصوص فارسی و املا، تدریس شود نه به تنهایی.

منابع

۱. _____ (۱۳۶۹). آیین نگارش و روش آموزش انشا. سال اول. مراکز تربیت معلم.
۲. _____ (۱۳۹۳). آموزش مهارت‌های نوشتاری پایه هفتم، کد ۱۰/۱.
۳. _____ (۱۳۹۳). آموزش مهارت‌های نوشتاری پایه هشتم، کد ۱۱۵/۱.
۴. _____ (۱۳۹۳). کتاب معلم (راهنمای تدریس) آموزش مهارت‌های نوشتاری پایه‌های هفتم و هشتم، کد ۸۱/۷.
۵. _____ (۱۳۹۵). نگارش (۱) کد ۱۱۰۲۰۲.
۶. انزلی، حسن. (۱۳۷۸). روش نگارش یا راهنمای انشا. ارومیه: انتشارات انزلی.
۷. حسین‌نژاد، سیدحسین. (۱۳۸۴). نوشتن رویش اندیشه‌ها. کتاب نگارش (۴). چاپ اول. نشر لوح زرین.
۸. ذوالفقاری، حسن. (۱۳۷۵). کتاب کار نگارش و انشا. چاپ اول. انتشارات اساطیر.
۹. رحیم‌زاده آوانسر، اسماعیل. (۱۳۸۵). روش تدریس ادبیات فارسی در دوره راهنمایی. ارومیه: انتشارات منوچهری.
۱۰. زندی، بهمن. (۱۳۸۵). روش تدریس زبان فارسی (در دوره دبستان)، چاپ هفتم. انتشارات سمت.
۱۱. سرکشکی، منیره و امیری، ملک‌ابراهیم. (۱۳۶۹). چگونه املا و انشا بنویسیم. انتشارات رسام.
۱۲. سمیعی، (گیلانی)، احمد. (۱۳۸۲). نگارش و ویرایش. چاپ چهارم. انتشارات سمت.
۱۳. طوسی، بهرام. (۱۳۷۱). هنر نوشتن و مهارت‌های مقاله‌نویسی. چاپ هفتم. انتشارات ترانه.
۱۴. قاسم‌پور مقدم، حسین و مظفریان، منوچهر. (۱۳۷۴). کتاب معلم (روش تدریس) فارسی اول راهنمایی.
۱۵. ماحوزی، مهدی. (۱۳۸۳). گزارش‌نویسی. چاپ یازدهم. تهران: چاپ خاشع.
۱۶. معینیان، مهدی. (۱۳۸۰). آموزش نگارش در کلاس، چاپ اول. چاپخانه خورشید.
۱۷. واحد دوست، مهوش. (۱۳۸۰). شیوه‌های خواندن، نگارش و ویرایش. ارومیه: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۸. وزین‌پور، نادر. (۱۳۴۹). فن نویسندگی.

پوزش و اعتذار

در شماره ۱۲۰، مقاله «بررسی حرف واو در کتاب درسی ادبیات» که در صفحه ۶۵ چاپ شده، نوشته آقای «علیرضا» غلامی‌بادی است که به اشتباه به‌صورت غلامرضا غلامی بادی آمده است.